

17.8.2020

Saija Sambou & Heidi Lind

Huumausaineisiin liittyvän oheisrikollisuuden ehkäiseminen

Tilanne Suomessa. Rikoksentorjuntakatsaus 2019

Katsauksen tausta ja tavoite

Rikoksentorjuntaneuvosto on oikeusministeriön yhteydessä toimiva asiantuntija- ja yhteistyöelin, joka käsittelee rikosten ehkäisyyn, rikoksista aiheutuvien haittojen vähentämiseen ja turvallisuuden edistämiseen liittyviä yleisiä kysymyksiä. Neuvostossa ovat edustettuina rikosten ehkäisyn kannalta keskeisten ministeriöiden hallinnon alat, poliisi, kunnallishallinto, yhdyskuntasuunnittelu, kriminologinen tutkimus, kauppa, vakuutustoiminta sekä eräät kansalaisjärjestöt. Neuvoston tehtävistä on säädetty asetuksella (396/2007). Yhtenä tehtävänä on antaa oikeusministeriölle määräajoin katsaus rikollisuusongelmista ja suosituksia niitä vähentäviksi toimiksi. Katsauksen on laatinut rikoksentorjuntaneuvoston sihteeristö.

Tämä viides rikoksentorjuntakatsaus tarkastelee nuorten huumeiden käytön ja siihen liittyvän oheisrikollisuuden ehkäisemisen ja vähentämisen mahdollisuuksia. Aihe valikoitui rikoksentorjuntaneuvoston katsauksen teemaksi siksi, että nuorten rikosten uusimisen ja päihteiden käytön ehkäiseminen on ollut rikoksentorjuntaneuvoston ja oikeusministeriön rikoksentorjunta ja rikosseuraamusyksikön toiminnan keskiössä. Vaikka nuorten rikokset ovat vähentyneet monissa Euroopan maissa ja yhä harvemmat nuoret tekevät vakavia rikoksia, kasautuvat toistuvat rikokset pienelle joukolla nuoria. Heidän kohdallaan toistuva rikoskäyttäytyminen on yhteydessä laaja-alaisiin ongelmiin monilla elämän osa-alueilla, kuten koulun keskeyttämiseen, mielenterveysongelmiin ja päihteiden käyttöön. Tästä mahdollisesti seuraavan polarisoitumisen ja toistuvan rikoksenteon ja rikoksilla oireilun ehkäisemiseksi kehittämistyöryhmä alkoi suunnitella uutta toimintamallia. (Ks. Sambou & Piispa 2019.) Suomi toimi Euroopan Unionin puheenjohtajamaana vuoden 2019 jälkipuoliskolla ja valitsi näistä lähtökohdista eurooppalaisen rikoksentorjuntakilpailun (ECPA) teeman, koska se kävi yhteen myös Euroopan rikoksentorjuntaverkoston (EUCPN) sopimien toimintalinjojen kanssa.

Suomen puheenjohtajakauden aikana keskityttiin hyvien käytäntöjen etsimiseen huumausaineiden käytön, käyttöön liittyvän oheisrikollisuuden ja käytöstä aiheutuvien haittojen vähentämiseksi ja ehkäisemiseksi nuorten keskuudessa. Tämä teema oli myös Suomen kansallisen rikoksentorjuntakilpailun aiheena, jolloin kilpailuun ilmoittautui kuusi ehdokashanketta, joita on esitelty esimerkiksi Haaste-lehdessä (Sambou 2019, ks. myös Lampela & Pekkarinen 2019).

Vuotta 2019 koskeva rikoksentorjuntakatsaus koostuu tästä Suomen tilannetta koskevasta tausta-osasta ja EUCPN:n julkaisemasta käsikirjasta ”Huumausaineisiin liittyvän oheisrikollisuuden ehkäiseminen – käsikirja

vaikuttavan käyttäytymismuutoksen saavuttamiseksi”. Katsauksessa hahmotetaan aluksi lyhyesti tilannekuva erityisesti nuorten huumeidenkäytöstä tilastojen ja tutkimusten valossa Suomessa.

Rikoksentorjuntakatsausten aiheeseen perinteisesti liittyvien hyvien rikoksentorjuntakäytäntöjen esittely sisältyy EUCPN:n julkaisemaan raporttiin, jossa hyvien käytäntöjen lisäksi keskustellaan ehkäisyhankkeiden suunnittelussa huomioitavista keskeisistä periaatteista ja hankkeiden arvioinnin tärkeydestä (EUCPN 2020).

Huumeiden käyttö on lisääntynyt Suomessa

Viimeisimmän tutkimustiedon pohjalta suomalaisten – nuoret mukaan lukien – huumausaineiden kokeilu ja käyttö näyttävät lisääntyneen aikaisempiin vuosiin verrattuna. Tätä trendiä vahvistavat niin erilaiset kyselytutkimukset, valtakunnalliset jätevesitutkimukset kuin poliisin tilastot. Vuoden 2019 rikos- ja pakkokeinotilaston mukaan poliisin tietoon tullut huumausainerikollisuus on lisääntynyt edellisvuosiin verrattuna. Huumausainerikoksia oli vuonna 2019 tilastoitu reilut kymmenen prosenttia ja huumausaineen käyttörikoksia reilut yhdeksän prosenttia edellisvuotta enemmän. Törkeiden huumausainerikosten osuus oli vuonna 2019 noussut lähes 20 prosenttiin vuoteen 2018 verrattuna.

Myös valtakunnalliset jätevesitutkimukset (THL) osoittavat, että väestötasolla yhteenlasketun amfetamiinin ja metamfetamiinin, sekä metyleenidioksimetamfetamiinin (MDMA, ”ekstaasi”) ja kokaiinin käyttö ovat lisääntyneet Suomessa tutkimusaikana vuodesta 2012 vuoteen 2019. Vuoden 2020 koronavirustilanteen poikkeusoloista huolimatta todetut amfetamiinimäärät ovat suurempia kuin koskaan aikaisemmin mitatut. Myöskään muiden tutkittujen huumeiden käytössä ei ole ollut suurta muutosta. Kokaiinin käyttö on levinnyt erityisesti Helsingin seudulla vuosina 2012–2018, joskin kokaiinin nouseva trendi on koronapandemian aikana tasaantunut. (Jätevesitutkimus, THL)

Syksyllä 2018 kerätty kyselyaineisto osoittaa, että yhä useammalla suomalaisella on omakohtaista kokemusta huumeista. Kannabiskokeilut ovat nelinkertaistuneet suomalaisessa väestössä vuoden 1992 kuudesta prosentista 24 prosenttiin vuonna 2018. Myös stimulanttien (esimerkiksi amfetamiini, ekstaasi ja kokaiini) kokeilut ovat yleistyneet, joskin niitä kokeilleiden osuudet väestöstä jäivät alle viiteen prosenttiin vuonna 2018. Vuonna 2018 noin joka neljäs (24 %) oli kokeillut tai käyttänyt jotain laitonta huumetta joskus elämänsä aikana (elinikäisprevalenssi). Miehillä (28 %) kokemukset huumeista olivat naisia (20 %) tavallisempia. Nämä ovat useimmilla tarkoittaneet yhteen tai joihinkin käyttökertoihin rajoittuvaa kokeilua tai nykyisin jo taakse jäänyttä käyttöjaksoa, sillä jatkuvampaa käyttöä kuvaavat viimeisen vuoden (vuosiprevalenssi) ja viimeisen kuukauden (kuukausiprevalenssi) aikaiset luvut jäivät huomattavasti elinikäisprevalenssia matalammalle tasolle. Vuonna 2018 vuosiprevalenssi oli kahdeksan prosenttia (11 % miehillä ja 5 % naisilla) ja kuukausiprevalenssi kolme prosenttia (5 % miehillä ja 2 % naisilla). Nämä luvut ovat olleet tällä vuosikymmenellä selvässä nousussa. (THL Tilastoraportti 2/2019.)

Noin joka neljäs suomalainen on joskus elämänsä aikana kokeillut kannabista ja 42 prosenttia suomalaisista on sitä mieltä, että kannabiksen käytöstä ei pitäisi rangaista. Lääkekannabiksen hyväksyy lähes kolme neljäsosaa väestöstä. Kuntodopingin käytössä ei ole tapahtunut muutoksia 2010-luvulla. Noin yksi prosentti väestöstä on käyttänyt dopingaineita joskus elämänsä aikana.

Myös Kouluterveyskyselyn tulokset osoittavat kokeilujen lisääntymistä (THL Tilastoraportti 33/2019). Vuoden 2019 kyselyyn vastanneista perusopetuksen 8. ja 9. luokkaa käyvistä nuorista yhdeksän, lukiolaisista 14 ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista 20 prosenttia oli vastannut kokeilleensa kannabista vähintään kerran. Kokeilut yleistyivät hieman lukiolaispojilla, joilla kannabista vähintään kerran kokeilleiden osuus kasvoi 14 prosentista 17 prosenttiin vuosina 2006–2019.

Niin ikään Euroopan koululaiskysely nuorten päihteidenkäytöstä (ESPAD) kertoo nuorten kannabiksen käytön lisääntyneen. Cannabis on nuorten yleisimmin kokeilema tai käyttämä huume. Cannabis elinaikanaan kokeilleiden poikien osuus on noussut pojilla vuoden 1995 viidestä prosentista 13 prosenttiin vuonna 2019. Tytöillä vastaavat luvut olivat viisi ja yhdeksän prosenttia. Muiden huumeiden kohdalla ei ole tapahtunut

merkittäviä muutoksia. (THL Tilastoraportti 40/2019.)

Käytön ehkäisyllä vähennetään myös rikosseuraamusalan taakkaa

Vuoden 2018 aikana huumausainerikoksia tehtiin noin 29 100. Näistä törkeitä huumausainerikoksia oli noin 1 250. Huumausainerikosten kokonaismäärä on ollut kasvussa vuodesta 2014 lähtien.

Huumeiden käyttö aiheuttaa kuormitusta rikosoikeusjärjestelmälle. Rikosseuraamuslaitoksen tilastot osoittavat, että huumausainerikoksista tuomittujen osuus vankeustuomiota suorittavista on noussut vuosittain. Vuonna 2019 näiden osuus kaikista vankeusvangeista oli runsas viidennes (21 %), kun kymmenen vuotta aikaisemmin osuus oli 16 prosenttia. Suurin osa (44 %) ulkomaalaisista vankeusvangeista oli tuomittu huumausainerikoksista. Yhdyskuntaseuraamuksia suorittaneiden asiakkaiden kohdalla huumausainerikos oli päärikoksena päättyneissä seuraamuksissa 13 prosentilla asiakkaista. Luku on kasvanut hitaasti, mutta tasaisesti vuodesta 2014 lähtien. Lisäksi merkittävä osa omaisuusrikoksista tehdään huumeiden käytön rahoittamiseksi. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2019.)

Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaista noin 80 prosentilla on ongelmia päihteiden käytön kanssa. Vangeilla esiintyy muuta väestöä enemmän huumeiden käyttöä, erityisesti pistokäyttöä. Päihdeongelma onkin yksi keskeinen rikollista elämäntapaa ylläpitävä tekijä ja päihdeongelmaiset vangit saattavat päätyä vankilaan toistuvasti (Prisons and the criminal system, EMCDDA).

Unlu, Tammi ja Hakkarainen (2020) toteavat, että tutkimusten perusteella on selvää, että useimmille huumausainerikollisuudesta tuomitulle huumeiden käyttäminen on ongelma, joka ei ole poistettavissa ainakaan rikosoikeudellisilla seuraamuksilla. Huumeiden käyttö on vuosikymmenien ajan mielletty rikosoikeudelliseksi asiaksi, mutta tutkimukset osoittavat, että vaikuttavampia ratkaisuja saadaan sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpitein, jossa viranomaisten välisellä yhteistyöllä ja keskinäisellä työjaolla on merkittävä rooli. Rangaistukset eivät ratkaise huumeongelmaa. (Unlu ym. 2020.)

Käytön ja oheisrikollisuuden ehkäiseminen kannattaa

Huumeiden käytön ja kokeilujen yleistyessä erilaiset haitat ja huumeita käyttävien palvelutarpeet tulevat todennäköisesti kasvamaan. Tarvetta tulee olemaan sekä hoito- ja haittoja vähentävien palveluiden kehittämiseen, mutta myös interventioihin, joilla pyritään käytön ennalta ehkäisemiseen.

Nuorten huumeidenkäytön ja käyttöön liittyvien ongelmien ehkäiseminen on tärkeä tavoite EU:n ja kansallisissa huumestrategioissa. Eurooppalaisella kentällä on useita toimijoita, jotka tavoittelevat eri keinoin käytön ehkäisemistä, käytön katkaisemista tai haittojen vähentämistä. Euroopan huumausaineiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskus (EMCDDA) on tähän teemaan liittyvä erityinen toimija. EMCDDA osallistui EUCPN:n raporttia valmisteleavan työryhmän kokoukseen ja julkaisussa nojataan sen periaatteisiin, keräämään tutkimustietoon ja asemaan päihteidenkäytön ja ehkäisyn asiantuntijaorganisaationa.

EMCDDA:lla on kansallinen kontaktipiste Suomessa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella. THL on aktiivinen toimija ehkäisevän päihdetyön kentällä Suomessa. Ehkäisevä työ kattaa alkoholin ja tupakan lisäksi laittomat huumeet, ja työllä pyritään vaikuttamaan päihteiden kysyntään ja saatavuuteen ja sitä kautta käyttöön. Kuten rikosentorjuntaneuvosto ja EUCPN, myös THL korostaa, että rikosentorjunnan ja ehkäisevän työn tulee perustua tutkittuun tietoon ja tieteelliseen näyttöön päihteiden käytöstä ja siitä aiheutuvista haitoista. Kysyntään voidaan vaikuttaa esimerkiksi vuorovaikutteisella päihdekasvatuksella ja viestinnän keinoin tarjoamalla tietoa päihteistä ja niiden vaikutuksista ja motivoimalla ihmisiä tekemään hyvinvointia edistäviä valintoja. Päihteiden saatavuuteen voidaan vaikuttaa erilaisilla viranomaisten toimilla, joilla rajoitetaan ja säädelään päihteiden myyntiä tai anniskelua. Tässä työssä myös yhteistyö järjestöjen ja esimerkiksi alkoholia

myyvien ja markkinoivien elinkeinonharjoittajien kanssa on keskeistä.¹

Rikksentorjuntaneuvosto painottaa yhteisöissä tehtävän ehkäisevän työn merkitystä

Rikksentorjuntaneuvosto painottaa katsauksen teeman, huumeaineiden käytön ja käytöstä aiheutuvan oheisrikollisuuden ehkäisemisen yhteydessä ns. sosiaalisen rikksentorjunnan tärkeyttä, jolloin vaikutetaan rikollisuuden taustalla oleviin sosiaalisiin ja taloudellisiin syihin. Rikksentorjunnan keskeinen viesti on, että rikosten taustalla oleviin tekijöihin voidaan vaikuttaa missä tahansa nuoren kehityksen vaiheessa ja ohjata nuorta suuntaan, joka ehkäisee tulevien rikosten tekemistä. Potentiaalisiin rikksentekijöihin voidaan vaikuttaa myös yhteisötyön keinoin. Riski tehdä rikos tai joutua rikoksen uhriksi on suurempi yhteisöissä, joissa on paljon syrjäytymistä ja ulkopuolisuuden tunnetta, ja joissa yhteisöllisyyden tunne on heikko. Yhteisön rakenteelliset tekijät, kuten polarisaatio ja eriarvoistuminen, huonot elinolosuhteet, työttömyys ja matala koulutustaso vaikuttavat omalta osaltaan rikollisuuteen. Yhteisötyön avulla pyritään puuttumaan näihin rikoksiin edistävään rakenteellisiin tekijöihin mm. lisäämällä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja parantamalla asuinalueiden hyvinvointia. Yhteisötyön kehittämissuunnitelmat, jotka keskittyvät vahvistamaan epävirallisia verkostoja ja parantamaan yhdyskuntarakennetta, voivat luoda sosiaalista pääomaa, joka puolestaan voi tuottaa yhteisöille itselleen mahdollisuuksia tunnistaa ja osoittaa paikallisia ongelmia.

Tiedä, mitä teet ja valitse oikea menetelmä

EUCPN:n käsikirjan keskeinen viesti on, että ilman perusteellista suunnitelmaa ja kohderyhmän analysointia ei nuorten huumeongelmaan pitäisi lähteä etsimään ratkaisuja ja reagoimaan tietämättä, mitä tekee. Pelkkä hyvä tahto ei riitä.

Nuorten huumeidenkäytön ja siihen liittyvän oheisrikollisuuden ehkäiseminen on teema, jonka onnistumiseksi tarvitaan monialaisen yhteistyön lisäksi ennen kaikkea hyvin suunniteltua hankevalmistelutyötä, jolla varmistetaan, että suunniteltu interventio on kohderyhmälle oikea ja saavutetaan haluttuja ja tutkittuun tietoon perustuvia käyttäytymismuutoksia. EUCPN:n sihteeristön kokoaman käsikirjan tarkoituksena on esitellä menetelmiä, ohjelmia ja interventioita. On välttämätöntä muistaa kohderyhmien erilaisuus. Lapsille ja nuorille, jotka eivät ole kokeilleet huumeita tai ovat riskissä ajautua kokeilemaan huumeita, käytön takia haittoja kokeville ja käytön takia oheisrikoksiin syyllistyneille tarvitaan eri interventioita ja lähestymistapaa. Huumeiden käyttöön liittyvän oheisrikosten uusimisen riskiä saadaan pienennettyä, jos tekijät ohjataan tuen ja haittoja vähentävien toimien piiriin. Näitä eri kohderyhmille suunnattuja erilaisia interventioita esitellään EUCPN:n julkaisussa. Käsikirjassa on esitelty myös tulokselliseksi todettuja yhteisöissä toteutettavia ohjelmia. (EUCPN käsikirja 16, 2020)

Käsikirjan keskeinen viesti onkin, että niin ammattilaisten, vapaaehtoisten, rahoitusta myöntävien tahojen ja politikkojen tulee tunnistaa, millaisen ilmiön ja kohderyhmän kanssa työskennellään ja toimia sen mukaisesti. Käsikirjan viesti kuulostaa yksinkertaiselta, muttei välttämättä ole helppoa käytännössä. Tämä käsikirja auttaa suunnittelemaan vaikuttavaa, huumeidenkäyttöä ja siihen liittyvää oheisrikollisuutta ehkäisevää ja vähentävää työtä ja sopii hyvin myös opiskelijoille, jotka haluavat tutustua arviointitutkimuksen perusteisiin.

¹ Käytännön toimintaan on kehitetty monia hyväksi havaittuja menetelmiä ja toimintamalleja, ks. esim. [THL:n ehkäisevän päihdetyön sivut](#)

Lähteet:

Ali Unlu, Tuukka Tammi & Pekka Hakkarainen (2020): [Drug Decriminalization Policy](#). Literature Review: Models, Implementation and Outcomes. THL Report 9/2020.

[Asetus rikosentorjuntaneuvostosta 396/2007](#)

[COVID-19 – poikkeusajan seuranta](#). Poliisi.

[Finland country drug report 2019](#). EMCDDA.

[Huumausaineisiin liittyvän oheisrikollisuuden ehkäisy](#). Käsikirja vaikuttavan muutoksen aikaansaamiseksi. Käsikirja 16. EUCPN 2020.

[Jätevesitutkimus: väestötason huumeiden käyttö](#). THL.

Lampela Seppo & Pekkarinen Sofia (2019): [Nuorten toiminta asiakkaiden silmin](#). Haaste-lehti 4/2019.

[Prisons and the criminal justice system](#). EMCDDA.

Sambou Saija & Piispa Minna (2019). [Toimintamalli rikoksilla oireileville nuorille](#). Kehittämistyöryhmän ehdotus. Oikeusministeriön julkaisuja 26/2019.

Sambou Saija (2019): [Hyvä hanke on arvioitu eikä aiheuta haittoja](#). Haaste-lehti 4/2019.

[Suomalaisten huumeiden käyttö ja huumeasenteet 2018](#). THL Tilastoraportti 2/2019.

[Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskysely 2019](#). THL Tilastoraportti 33/2019.

[Nuorten päihteiden käyttö – ESPAD-tutkimus 2019](#). THL Tilastoraportti 40/2019.

[Rikos- ja pakkokeinotilasto](#). Katsaus poliisin, tullin ja rajavartiolaitoksen tietoon tulleeseen rikollisuuteen. Tilastokeskus [viitattu: 14.8.2020].

[Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2019](#). Rikosseuraamuslaitos 2020.